

ВІДГУК

офіційного опонента

доктора психологічних наук, професора Шпак Марії Мирославівни
на дисертаційну роботу Тарасової Валерії Валеріївни
на тему: «Вплив типу прив'язаності на формування стресостійкості
у підлітків», представлену на здобуття наукового ступеня
доктора філософії з галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки
за спеціальністю 053 Психологія

1. Актуальність теми дисертаційної роботи та її зв'язок з науковими програмами і планами.

В умовах війни в Україні проблема стресостійкості особистості все частіше стає предметом дослідження у психологічній науці та практиці. Особливо важливого значення набуває розвиток стресостійкості у дітей підліткового віку, оскільки в складних умовах сьогодення більшість з них відчуває підвищену тривожність, страх і пригнічення. Це призводить до погіршення психічного здоров'я підлітків. Водночас сьогодні залишаються недостатньо вивченими особливості впливу типу прив'язаності на формування стресостійкості у підлітків. З огляду на зазначене, тема дисертаційного дослідження Тарасової Валерії Валеріївни є актуальною і важливою.

Дисертаційна робота виконана у межах комплексних науково-дослідних тем «Технології психотерапевтичної допомоги постраждалим у подоланні проявів посттравматичного стресового розладу» (номер держреєстрації 0118U003096) та «Застосування психотерапевтичних технологій у наданні допомоги постраждалим з проявами посттравматичного стресового розладу» (номер держреєстрації 0121U107535) лабораторії консультативної психології та психотерапії Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. Тему дисертації затверджено вченою радою Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України (протокол № 10 від 28 жовтня 2019 р.) та погоджено в Міжвідомчій раді з координації досліджень у галузі освіти, педагогіки і

психології (протокол № 4 від 27 лютого 2020 р.).

2. Ступінь обґрунтованості наукових положень і висновків, сформульованих у дисертації.

Дисертантка чітко обґрунтувала вибір теми, коректно визначила об'єкт і предмет дослідження, окреслила мету і завдання дослідження, які конкретизують шляхи її досягнення.

Здійснений нами аналіз змісту дисертації Тарасової Валерії Валеріївни дозволяє стверджувати, що основні наукові положення дисертаційної роботи на належному рівні теоретико-методологічно обґрунтовані, висновки дисертації базуються на результатах емпіричного дослідження, їх кількісному і якісному аналізі. Надійність і достовірність результатів дослідження забезпечено використанням комплексу методів дослідження: теоретичних, емпіричних та математично-статистичних.

Дисертаційна робота відзначається широкою літературною базою. Зокрема, список використаних джерел містить 180 найменувань, з них 30 – іноземною мовою. Валерія Валеріївна достатньо глибоко вивчила і проаналізувала наукову літературу з проблеми дослідження.

Основні результати дисертаційного дослідження впроваджено в освітній процес 3 закладів освіти, зокрема: середню загальноосвітню школу I-III ступенів № 25 Шевченківського району м. Києва, комунальний заклад освіти «Середня загальноосвітня школа № 15» Дніпровської міської ради (м. Дніпро), Тернопільський навчально-виховний комплекс «Загальноосвітня школа I-III ступенів - економічний ліцей № 9 імені Іванни Блажкевич), що підтверджено відповідними довідками, які подані у додатках. Крім цього, це свідчить про широку географію проведення експериментальної роботи.

Апробація результатів дисертаційної роботи здійснювалась шляхом обговорення основних положень та результатів дослідження на 2 міжнародних науково-практичних конференціях, через висвітлення концептуальних ідей дослідження, теоретичних та практичних аспектів вирішення досліджуваної проблеми у наукових публікаціях.

3. Наукова новизна результатів дисертаційного дослідження.

Оцінюючи наукову новизну та теоретичне значення результатів дисертаційної роботи, необхідно зазначити наукові здобутки Тарасової Валерії Валеріївни. Заслуговує уваги вперше розроблена психотехнологія формування стресостійкості у підлітків, а також соціально-психологічної допомоги підлітку у важких життєвих ситуаціях, стресогенних за своєю природою.

Важливою заслугою дисертантки є визначення особливостей взаємозв'язку між типом ранньої дитячої прив'язаності та рівнем стресостійкості у підлітків. Особливо значущим є з'ясування ефективності психодинамічних технік у роботі з підвищення стресостійкості у підлітків за допомогою корекції типу прив'язаності та опрацювання раннього дитячого травматичного досвіду.

Заслуговує схвалення розробка психопрофілактичних заходів, заснованих на сучасних методах психологічної корекції стресу в підлітків. Важливим вважаємо те, що у роботі розширено уявлення про характерні риси стресостійких підлітків.

4. Практична значущість результатів дослідження. Зазначимо, що дисертаційна робота Тарасової Валерії Валеріївни має практичну значущість. Отримані результати дослідження можуть бути використані в освітньому процесі середніх загальноосвітніх шкіл, у роботі практичних психологів закладів освіти з підлітками, у процесі професійної підготовки майбутніх психологів у закладах вищої освіти, у системі післядипломної педагогічної освіти.

5. Оцінка змісту, структури й оформлення дисертації.

Дисертаційна робота чітко структурована і складається з анотації (українською та англійською мовами), змісту, вступу, трьох розділів та висновків до кожного з них, загальних висновків, списку використаних джерел і додатків. Раціональна структурна побудова дисертації забезпечує чіткість і логічність викладу матеріалу.

У першому розділі «Теоретичний аналіз проблеми формування

стресостійкості у підлітків з різним типом прив'язаності» дисертанткою ретельно проаналізовано наукову літературу з проблеми дослідження. Заслуговує на позитивну оцінку аналіз чинних нормативно-правових документів у галузі освіти, в яких значний акцент робиться на необхідності розвитку у здобувачів освіти навичок керування емоціями, управління стресом. На основі теоретичного аналізу праць вітчизняних і зарубіжних дослідників, дисертанткою окреслено основні підходи до визначення змісту понять «стрес», «емоційна стійкість», «стресостійкість», а також до виокремлення структурних компонентів стресостійкості. Водночас значну увагу приділено аналізу досліджень, спрямованих на вивчення особливостей розвитку стресостійкості саме у підлітковому віці. Дисертантка слушно зауважує, що підлітки є вкрай вразливими до стресів. Адже підлітковий вік характеризується бурхливим психофізіологічним розвитком, гормональною перебудовою організму, зміною соціальної ситуації розвитку. З'ясовано, що підлітковий вік є найбільш сенситивним для розвитку стресостійкості, а також визначено характерні риси стресостійких підлітків.

Важливою заслугою Тарасової Валерії Валеріївни є обґрунтування сутності та змістових характеристик типів прив'язаності, покрокової моделі формування у дитини здатності до «пошуку допомоги у проблемній ситуації» (авторська модифікація). На основі вивчення та узагальнення результатів наукових досліджень, здобувачка дійшла висновку, що тип прив'язаності є важливим фактором формування стресостійкості у підлітків.

Схвальним вважаємо поглиблення дисертанткою наукових уявлень про методичні аспекти надання психокорекційної допомоги підліткам з метою впливу на їх стресостійкість у контексті психодинамічного підходу.

У другому розділі дисертації «Дослідження взаємозв'язку стресостійкості підлітків та якості їхньої прив'язаності» охарактеризовано загальну процедуру і методи дослідження, здійснено аналіз отриманих результатів. Схвальним вважаємо проведення констатувального експерименту у три етапи. Заслуговує на увагу коректно підібраний дисертанткою психодіагностичний

інструментарій, який передбачав застосування 5 психодіагностичних методик, які є валідними та надійними, і дозволили дисертантці визначити рівень стресостійкості підлітків, типи прив'язаності та взаємозв'язок між ними.

У процесі емпіричного дослідження було визначено 4 групи підлітків залежно від типу прив'язаності (надійний тип, тривожний тип (ненадійний), уникаючий тип (ненадійний), тривожно-стійкий тип (ненадійний)). Заслугою дисертантки є здійснення порівняльного аналізу особливостей поведінки у стресових ситуаціях підлітків з різним типом прив'язаності. Варто відзначити, застосування дисертанткою широкого комплексу методів математично-статистичної обробки емпіричних даних, зокрема: кореляційного аналізу, що дав змогу встановити взаємозв'язок між типом прив'язаності підлітка та рівнем його стресостійкості; кластерного аналізу, за результатами якого було визначено кластери та з'ясовано відмінності у показниках між ними.

Результати дослідження показали, що підлітки з надійним типом прив'язаності мають вищі показники стресостійкості порівняно з підлітками з ненадійними типами прив'язаності. На підставі лінійного регресивного моделювання дисертанткою визначено взаємозв'язки між ненадійними типами прив'язаності та копінг-стратегіями поведінки підлітків.

У третьому розділі – «Психотехнологія розвитку стресостійкості у підлітків» – теоретично обґрунтовано розроблену дисертанткою психокорекційну програму, охарактеризовано її зміст та структуру, здійснено аналіз результатів формувального етапу експерименту, охарактеризовано переваги використання психодинамічного підходу з метою психокорекції стресостійкості у підлітків та доведено ефективність впровадження розробленої програми. Зокрема, у третьому розділі роботи дисертантка чітко окреслює загальну процедуру, мету та завдання формувального експерименту, який реалізується з урахуванням основних положень низки наукових підходів (особистісно-орієнтованого, поведінкового, когнітивного), а також етапи психокорекційної роботи та форми роботи з підлітками.

Заслуговує на увагу представлена дисертанткою схема групової роботи з

підлітками у контексті психотехнології розвитку стресостійкості.

Вагомим науковим здобутком є розроблена Тарасовою Валерією Валеріївною модель психологічної корекції стресостійкості підлітків засобами психодинамічного підходу, який містить теоретико-методологічний, змістовий та методичний блоки.

Після проведення формувального етапу дослідження дисертанткою здійснено порівняльний аналіз емпіричних даних у контрольній та експериментальній групах з використанням методів математичної статистики. Порівняльний аналіз результатів констатувального та формувального експериментів переконливо показав позитивну динаміку рівнів розвитку стресостійкості у підлітків експериментальної групи, що свідчить про ефективність впровадження розробленої психотехнології психокорекційної допомоги підліткам.

Висновки до розділів та загальні висновки відображають основні результати дослідження та розв'язання поставлених завдань. Дисертаційна робота містить 28 таблиць та 11 рисунків, що дає змогу унаочнити та більш повно репрезентувати отримані експериментальні дані.

Дисертація написана українською мовою, вирізняється науковим стилем викладу матеріалу.

За своїм змістом, структурою, обсягом та оформленням дисертація відповідає чинним правилам і вимогам. Аналіз змісту дисертаційної роботи, наукових публікацій її авторки, а також довідки про результати перевірки на плагіат, дає змогу зробити висновок про дотримання Валерією Валеріївною принципів академічної доброчесності.

6. Повнота викладу наукових положень, висновків і результатів дисертації в опублікованих працях.

Основні наукові положення та результати дослідження відображено дисертанткою у 5 одноосібних публікаціях та 1 у співавторстві, з яких: 3 статті у наукових фахових виданнях України; 1 – апробаційного характеру; 2 – тези у збірниках матеріалів науково-практичних конференцій. Зазначені

наукові праці достатньо повно відображають основний зміст та отримані результати дисертаційного дослідження.

7. Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертаційної роботи.

Загалом позитивно оцінюючи дисертаційне дослідження та наукові здобутки Тарасової Валерії Валеріївни, вважаємо за потрібне висловити деякі зауваження та побажання щодо змісту роботи:

1. Дисертанткою опрацьовано значний масив наукової літератури з проблеми дослідження, проте у теоретичному розділі дисертаційної роботи не завжди простежується авторська позиція та критична оцінка сформульованих різними вченими положень та висновків.

2. У таблиці 1.1, поданій на с. 28–29, окреслено основні підходи до визначення поняття «стресостійкість». Варто було б, на нашу думку, не просто зазначити їх кількість та порядок розгляду «перший підхід», «другий підхід», «третій підхід» тощо, а чітко назвати їх відповідно до тих психологічних напрямів, наукових течій, у контексті яких вони сформувалися. Це підсилює теоретичну значущість дисертаційної роботи. Крім цього, у таблиці 1.1 наведені здебільшого трактування поняття «емоційна стійкість», хоча у її назві вказано про визначення поняття «стресостійкість». На нашу думку, ці поняття взаємопов'язані, але не є тотожними.

3. У параграфі 3.2 дисертантка описує змістове та методичне забезпечення розробленої психокорекційної програми стресостійкості підлітків засобами психодинамічного підходу. Вважаємо зайвим подання опису всіх вправ, завдань та запитань, які використовувалися у процесі психокорекційної роботи з підлітками, доцільно було б подати їх у додатках та не переобтяжувати текст дисертаційної роботи.

4. Варто було б обґрунтувати, яким чином конструювалася вибірка досліджуваних на формувальному етапі експерименту, адже за результатами емпіричного дослідження було виявлено підлітків, як з надійним типом прив'язаності, так і з ненадійними типами прив'язаності. При цьому

у констатувальному та формувальному експерименті взяла участь однакова кількість досліджуваних (125 осіб). Однак дисертантка зазначає, що нею розроблена та апробована психотехнологія психокорекційної допомоги підліткам з ненадійним типом прив'язаності (с. 202).

5. Текст дисертації містить деякі мовні огріхи, зокрема трапляються граматичні, стилістичні та технічні помилки.

Проте висловлені зауваження і побажання мають дискусійний характер та не знижують наукової цінності дисертаційного дослідження.

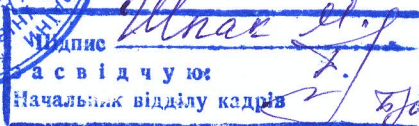
8. Загальний висновок.

Вищезазначене дає змогу констатувати, що дисертаційна робота Тарасової Валерії Валеріївни «Вплив типу прив'язаності на формування стресостійкості у підлітків» є завершеним, самостійним дослідженням, яке вирізняється актуальністю, науковою новизною, має теоретичну й практичну значущість. Дисертація відповідає вимогам наказу Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 р. № 40 «Про затвердження вимог до оформлення дисертації» і «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44, а її авторка Тарасова Валерія Валеріївна заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки за спеціальністю 053 Психологія.

Офіційний опонент:

доктор психологічних наук, професор,
професор кафедри психології розвитку
та консультування

Тернопільського національного
педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка

М. Шпак

Марія ШПАК

М. Шпак
Г. Гавриш